

ANNA WRZESIŃSKA, JACEK WRZESIŃSKI

Projekt naukowo-badawczy „Mortui viventes obligant. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Dziekanowicach”

A scientific-research project ‘Mortui viventes obligant. The early medieval burial ground in Dziekanowice’

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w ramach Programu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu *Ochrona Zabytków Archeologicznych 2021* uzyskało dotację na dwuletni projekt badawczy „Mortui viventes obligant. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Dziekanowicach”, którego realizacja ma odbyć się w latach 2021-2022 (Umowa nr 3855/21/FPK/NID).

Od 2015 roku materiały pochodzące z cmentarzyska Dziekanowice stan. 22 poddawane są wieloaspektowej analizie specjalistycznej. Projekt możliwy jest dzięki dotacji pozyskanej przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy ze środków finansowych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury. W latach 2015-2016 zrealizowano projekt „Nummus bonum fragile est. Groby z monetami wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach” (wyniki badań opublikowano w 2016 roku). W latach 2018-2019 przeprowadzono projekt „Groby z biżuterią wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach” (publikacja ukazała się w roku 2019). Obecny, przewidywany na lata 2021-2022 cykl badawczy: „Mortui viventes obligant. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Dziekanowicach” jest trzecim i kończącym etapem badań zaplanowanych wokół cmentarzyska, Dziekanowice 22. Kierownikiem projektów i opracowań antropologicznych jest Anna Wrzesińska, a wykonawcą opracowań archeologicznych Jacek Wrzesiński – pracownicy Muzeum. Każdy z dwóch dotychczas zrealizowanych projektów (tak też będzie w przypadku aktualnie wykonywanego) zakończono opublikowaniem dwujęzycznej publikacji, wydanej w serii Fontes Biblioteki Studiów Lednickich.

Cmentarzysko w Dziekanowicach, stanowisko 22, zostało odkryte w 1964 roku na wschodnim brzegu jeziora Lednica, 90 metrów od przeprawy mostowej na piastowską rezydencję na Ostrowie Lednickim. Odkrycia dokonano przypadkowo

podczas prac nad małą architekturą turystyczną w związku z natężającym się w latach 60. ruchem turystycznym, który spowodowany był wzrastającym zainteresowaniem historyków i archeologów początkami państwa Polskiego.

Nowożytnie zainteresowanie badawcze Lednicą sięga czasów sprzed II wojny światowej, kiedy zapoczątkowano badania cmentarzyska znajdującego się wewnątrz grodu (lata 1932-1935), oraz okresu powojennego, kiedy rozpoczęto szeroko zakrojone prace wykopaliskowe w ramach badań milenijnych (lata 1948-1966). W roku 1969 powołano muzeum, znane dzisiaj pod nazwą Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, którego zadaniem jest sprawowanie opieki nad wyspą Ostrów Lednicki i jego otuliną na brzegach jeziora Lednica oraz relikwiami dawnej przeprawy mostowej znajdującymi się w toni jeziora. Planowe badania wykopaliskowe na cmentarzysku w Dziekanowicach muzeum rozpoczęło w roku 1977 i prowadziło do roku 1986, ograniczając wówczas swoje działania do działki należącej do muzeum. Wynikiem tych badań stało się ustalenie zachodniego skraju cmentarzyska o powierzchni 302 m², z 50 grobami szkieletowymi (58 osób) i 35 przedmiotami wyposażenia grobowego. Systematyczne i planowe badania wykopaliskowe podjęto ponownie w roku 1991. Badaniami archeologicznymi kierował Jacek Wrzesiński (do 2010 roku), a pracami antropologicznymi Anna Wrzesińska.

W pierwszych czterech latach (1991-1994) prace prowadzono na polu uprawnym (przyległym do infrastruktury muzeum od strony wschodniej). Badania zaowocowały odsłonięciem 1018 m² powierzchni cmentarzyska z kolejnymi 171 grobami, ale też relikwiami osady (jej wschodniego zasięgu). W 1994 roku, w celu ochrony historycznego krajobrazu odsłanianego cmentarzyska, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy zdecydowało się zakupić pole uprawne o powierzchni 5,9 hektarów i włączyło je w obręb działki muzeum. Do roku 2008 przebadano obszar 11 tys. m² i odsłonięto 1546 grobów (1611 osób). W roku 2010 metodą nieinwazyjną przeprowadzono badania wschodniej partii cmentarzyska. W wyniku przeprowadzonej wykopaliskowo weryfikacji odsłonięto kolejne 39 grobów, ustalając ostateczny skraj wschodni cmentarzyska. W roku 2013 przeprowadzono badania wyprzedzające inwestycję prowadzoną z ramienia Urzędu Gminy w Łubowie „Budowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej pod budynek hotelowo-gastronomiczny”. Inwestycja przebiegała przez działkę muzealną, wpisaną w rejestr zabytków jako osada i cmentarzysko wczesnośredniowieczne. Badania archeologiczne prowadzili Arkadiusz Tabaka i Danuta Banaszak, badania antropologiczne – Anna Wrzesińska. Przekop wzdłuż osi północ-południe, wykonany w ramach tej inwestycji, pozwolił odsłonić 80 nowych grobów szkieletowych i udokumentować fragmenty 15 grobów, odsłoniętych częściowo w 2003 roku, a także pozyskać 84 przedmioty stanowiące wyposażenie grobowe. Dotychczas cmentarzysko w Dziekanowicach na stanowisku 22 przebadano w 80%. Na powierzchni 11 848 m² odsłonięto 1665 wczesnośredniowiecznych grobów szkieletowych z 1730 osobami o zidentyfikowanej płci i wieku oraz

z przedmiotami stanowiącymi integralne wyposażenie zmarłych w liczbie około 3500 zabytków.

Projekt „Mortui viventes obligant. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Dziekanowicach” jest kontynuacją dotychczasowych projektów. Jest też swoistym wypełnieniem zobowiązań badaczy wobec zmarłych mieszkańców regionu lednickiego. Żyjąca tu społeczność dokonała znacznych przemian lokalnego środowiska. Poznanie sposobu funkcjonowania stworzonej przez nią nekropolii w ramach lednickiego ośrodka grodowego umożliwi obserwacje dotyczące kultury materialnej ówczesnego społeczeństwa. Umożliwi poznanie jego zwyczajów sepulkralnych, ale też przemian kulturowych i politycznych, religijnych i populacyjnych, a także środowiska przyrodniczego w okresie początków Polski Piastów. Wieloaspektowa analiza i nowoczesne metody badawcze z pewnością przyczynią się do uzupełnienia obrazu społeczności wczesnopiastowskiej i równocześnie do ochrony konserwatorskiej stanowiska, artefaktów i krajobrazu kulturowego.

Badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach, realizowane na przełomie XX/XXI wieku, stały się trwałym miejscem praktyk naukowych kilku pokoleń studentów archeologii i antropologii, a także zaczynem szerokich dyskusji naukowych prowadzonych przez profesorów i wykładowców akademickich wokół obrzędowości pogrzebowej czasów piastowskich. Pokłosiem tego stały się wspólne, archeologiczno-antropologiczne konferencje, prowadzone pod nazwą Funeralii Lednickich. Ich kolejne edycje, w liczbie aż 20 interdyscyplinarnych spotkań funeralnych, organizowanych w Dziekanowicach w latach 1994-2016, zaowocowały wydaniem 19 tomów międzydyscyplinarnych publikacji pokonferencyjnych. Zawarto w nich postulat dalszej współpracy badaczy wielu dyscyplin w celu poszukiwania nowych metod badawczych oraz jak najbardziej kompleksowego analizowania i opracowywania wszystkich dotychczasowych wyników badań z rozpoznawanych cmentarzysk.

Obecnie, jako ostatni odkrywcy i badacze dziekanowickiej nekropolii, pragniemy zaprezentować to liczące aktualnie 1665 grobów cmentarzysko z pochowanymi na nim szczątkami 1730 zmarłych. Przygotowywane opracowanie ma być szeroką, kompleksową publikacją, przedłożoną w oparciu o pełną dokumentację naukową, przy wsparciu analiz i badań interdyscyplinarnych. Przeprowadzone badania pozwolą pokazać i zrekonstruować jak najpełniejszy obraz miejsca, które już w wieku X wybrano jako obszar grzebalny. Badania przyrodnicze pozwolą odtworzyć środowisko. Szczegółowe analizy dadzą możliwość uchwycenia zmian powstających wraz z upływem czasu i pokazania, jak 300 lat użytkowania przekształciło to miejsce, wpływając na organizację przestrzeni cmentarnej. W dalszej kolejności możliwe będzie wydzielenie stref inicjalnych, wskazanie obszarów mniej i bardziej intensywnie użytkowanych oraz zmian użytkowania obszaru cmentarza na przestrzeni upływającego czasu. Zestawienie wyników badań chronologicznych pozwoli na wskazanie starszych i najmłodszych pochówków. Dzięki przygotowywanej publikacji zbiór przedmiotów stanowiących wyposażenie

zmarłych zostanie nie tylko opracowany, ale i zaprezentowany publicznie. Omówione zostaną wyjątkowe założenia grobowe.

Status społeczny zmarłych oceniamy na podstawie ich wyposażenia grobowego. Zestaw wkładanych do grobów przedmiotów, zwłaszcza biżuteria i militaria to powszechnie przyjmowane, przez nas – badających, wyznaczniki m.in. bogactwa i prestiżu zmarłego. Jednak paradoksalnie całe to bogactwo znika (zostaje wyłączone z obiegu) wraz ze złożeniem zmarłego do jamy grobowej. Prezentacja bogactwa/prestiżu zmarłego odbywała się podczas rytuałów pogrzebowych, odprawianych przed złożeniem ciała do jamy grobowej. Rodzina, chowający tracili swój majątek, oddając to, co najcenniejsze (?) zmarłemu. Innym ocenom i interpretacjom podlegają przedmioty składane przy zmarłym, nie związane z nim bezpośrednio – naczynia, przedmioty użytkowe czy szczątki przyrodnicze.

Nasza ocena zróżnicowania społeczności historycznych powinna odbywać się także na podstawie analiz innych, pozautilitarnych materiałów. Aktualnie, na podstawie oceny antropologicznej, badań izotopowych, badań DNA czy też badań przyrodniczych w szerszym znaczeniu, można przeprowadzić badania nad sposobami odżywiania, kondycją zdrowotną i adaptacją środowiskową poszczególnych zmarłych i całych społeczności, chowanych w badanej nekropolii. Niezwykle interesujące wyniki może przynieść analiza porównująca wyposażenie zmarłych z ich kondycją zdrowotną, z ich sposobem odżywiania.

Cmentarzysko w Dziekanowicach funkcjonowało w okresie od końca X po XIII wiek. Jego początki łączą się z zasadniczymi przemianami w państwie Piastów, z momentem, gdy dochodziło do sporu między tradycją a proponowanymi nowościami. Koniec chowania zmarłych na tym obszarze to czas zmian osadniczych, zamierania starych ośrodków i powstawanie nowych. Przemiany, tak u początku (w X wieku), jak i w okresach późniejszych, dotyczyły zarówno sfery politycznej, społecznej, jak i religijnej. Ich odzwierciedleniem jest sposób traktowania zmarłych czy rodzaj stosowanego wyposażenia grobowego. Dlatego też niezmiernie ważnym jest ukazanie społeczeństwa lednickiego (którego reprezentacją są zmarli dziekanowickiej nekropolii) w kontekście ówczesnych przemian politycznych i procesów kształtowania się środowiska związanego z Kościołem. Dla wczesnego średniowiecza ważnym aspektem kulturowym jest także sposób zarządzania domeną przez ówczesnych władców i związane z nimi elity. Dystrybucja dóbr (srebro, szerzej kruszce) obrót i wymiana określonych kategorii przedmiotów (mi-

**Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.**

Ryc. 1. Logotyp Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu

FIG. 1. A logotype of the Ministry of Culture and National Heritage and Sport

RYC. 2. Grafika Dziekanowice 22 – Jacek Wrzesiński, Wojciech Kujawa (1994)

FIG. 2. Dziekanowice 22 Graphics – Jacek Wrzesiński, Wojciech Kujawa (1994)

litaria, ozdoby) pozwalały sprawującym władzę zarówno wpływać na ówczesne społeczeństwo, jak i je kontrolować. Stąd obecne w projekcie zamierzenie, by bardziej szczegółowo omówić zagadnienia związane z kruszcami czy ozdobami.

Pamięć stanowi fundament budowania wspólnotowości, ale jest też motorem podejmowanych badań naukowych. Jaki wpływ na nasze zachowania (także w dziedzinie ochrony dóbr kultury) ma pamięć historyczna? Jakie starania czynimy, aby zachować krajobraz kulturowy? Są to wszystkie działania właściwe takim instytucjom jak muzea, które powinny nie tylko sprawować opiekę nad powierzonymi im zabytkami, ale i inicjować badania naukowe, a przede wszystkim przygotowywać multidyscyplinarne wydawnictwa. Publikacje o takim charakterze służą upublicznianiu materiałów źródłowych, pozyskanych w toku badań archeologicznych przy współpracy przedstawicieli wielu dyscyplin, umożliwiając reprezentantom krajowych i zagranicznych środowisk naukowych podejmowanie dalszych, coraz bardziej nowoczesnych badań.

otrzymano (received): 10.08.2021; zaakceptowano (accepted): 06.12.2021

mgr Anna Wrzesińska
 Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
 Pracownia Antropologiczna
 Dziekanowice 32
 62-261 Lednogóra
 e-mail: przyroda.aw@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0603-356X>

mgr Jacek Wrzesiński
 Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
 Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie
 Grzybowo 10a
 62-300 Września
 e-mail: jaled@wp.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-1255-6295>